

Hlasy Čechů z Volyně

Lektorovaný program pro 2. stupeň ZŠ a SŠ, popř. materiál vhodný k projektovým dnům na školách

Časová dotace: 100 min

Anotace: Lektorovaný program je věnován osudům volyňských Čechů od jejich příchodu na Volyň v 19. století až po velké reemigrační vlny ve století dvacátém. Žáci se prostřednictvím různých druhů textů, map a svědectví seznámí s životem na Volyni i složitou národnostní a geopolitickou situací regionu. Prohloubí si znalosti především z dějin 20. století a pochopí, čím se v tomto období čeští krajané na Volyni potýkali.

Cíl: Žák si uvědomuje motivace lidí k migraci, dovede je zasadit do historického kontextu a vztáhnout k současně situaci. Rozumí pojmu volyňští Češi a orientuje se v jejich historii.

Klíčová slova: Volyňští Češi

Úvod

Proč lidé opouštějí rodnou zemi? (5 min)

Program začíná otázkou, proč lidé opouštějí rodnou zemi. Žáci ve skupinkách diskutují, své nápady si zapisují do pracovního listu. Následně své poznatky sdílejí s ostatními. Mezi důvody může např. zaznít následující:

- Lidé mohou svou vlast opouštět dobrovolně i nedobrovolně, míra dobrovolnosti může být různá.
- Mezi důvody na pomezí dobrovolnosti může patřit chudoba, hlad či nezaměstnanost, kdy lidé emigrují, protože doufají v lepší podmínky a budoucnost. Lidé mohou být motivováni také lepším zaměstnáním a pracovními příležitostmi, mohou se odstěhovat za rodinou, přáteli či hledat lásku.
- Mnoho lidí opouští svou zemi z důvodu válek či špatné bezpečnostní situace. Lidé rovněž mohou emigrovat, protože jsme ve své vlasti pronásledováni z politických či náboženských důvodů.
- Někteří lidé opouští svou vlast, aby šířili víru či vzdělání.

S žáky je rovněž možné diskutovat, zda by z historie či současnosti dovedli uvést příklady různých důvodů emigrace.

Přečtěte si texty 1, 2 a 3 a ohodnoťte pravdivost výroků na škále od 1 do 3 (1 – nesouhlasí vůbec, 3 – souhlasí zcela; 10 min)

V tomto úkolu se již dostáváme přímo k tématu emigrace Volyňských Čechů. Výklad je zde nahrazen porozuměním textu. Žáci si čtou zadané texty a hodnotí pravdivost uvedených tvrzení. Při společném vyhodnocení pedagog shrne důvody migrace na Volyň.

- Češi emigrovali na Volyň, protože v Habsburské monarchii bylo zrušeno nevolnictví, a mohli tak svobodně cestovat. – **1, nevolnictví bylo zrušeno v carském Rusku roku 1861.**

- V carském Rusku bylo možné koupit půdu levněji než v Rakousko-Uhersku. **3 – Po zrušení nevolnictví v carském Rusku a následném nezdařeném povstání polské šlechty se ve Volyňské gubernii prodávala půda za mnohem nižší ceny než v českých zemích nebo v Americe.**
- Češi, kteří se přestěhovali na Volyň zde byli doživotně zproštěni daní, proto zájem o emigraci neustále rostl. **3 – Mezi nabízené výhody patřilo pětileté zproštění od daní, osvobození od vojenské služby, příslib svobody vyznání či určité samosprávy.**
- Na Volyň přicházeli výhradně čeští zemědělci kvůli tamější úrodné půdě. **2 – Na Volyň přicházely celé rodiny – zemědělci, řemeslníci i obchodníci.**
- V roce 1870 žilo na Volyni kolem 10 tisíc Čechů. **3 – Značný příliv českých přistěhovalců do oblasti Volyně začal roku 1868 a již od dva roky později jich zde žilo okolo deseti tisíc.**
- Na Volyň přijížděli především starší lidé, kteří měli hodně zkušeností se zemědělstvím. **1 – Hlavní část přistěhovalců tvořili mladší lidé a střední generace.**
- Hospodářství samo o sobě ze začátku nebylo výdělečné a přistěhovalci si přivydělávali i jinými činnostmi. **3 – jelikož hospodářství zpočátku nedosahovalo zisků, přivydělávali si povoznictvím nebo prací na stavbě železnic.**
- Někteří lidé se kvůli špatným podmínkám na Volyni vrátili zpět. – **3 – Těžké podmínky stály část lidí život, některé přiměly k návratu.**

Co lze vyčíst z dobových inzerátů? (5 min)

Žáci jsou vyzváni, aby si prohlédli reklamní sloup (pokud nepracují v expozici tak přiloženou grafiku s dobovými inzeráty). Nejvíce poptávanými jsou zemědělské profese (prodej statků) z výše zmíněných důvodů. Setkat se můžeme s poptávkou po sládcích, učitelích či lékařích. Výhody mohou žáci odhadnout přímo z cen uvedených v inzerátech či z informací z předešlého textu.

Každodenní život na Volyni – práce ve skupinách (10 min)

Po této úvodní části se žáci rozdělí na čtyři skupiny. Pokud pracují v expozici, jsou vyzváni, aby nejprve hledali předměty související s daným tématem (náboženství, zemědělství, průmysl, školství), pokud pracují bez přístupu do expozice, k dispozici mají pouze výstavní texty a materiály v pracovních listech (vzpomínky, fotografie). Žáci si posléze svá témata navzájem představí.

Meziválečné období – politická situace (15 min)

Na základě textu a mapy nyní žáci zjišťují národnostní a politické poměry v oblasti Volyně v meziválečném období. Na základě úryvku textu T. Snydera se dozvědí, že v oblasti Volyně žili Poláci, Židé, Rusové, Bělorusové a Ukrajinci. Žáci představí, co se z textu dozvěděli a lektor naváže diskusi, kde může tematizovat, že stejně jako meziválečné Československo i oblast Volyně byla velmi multikulturní oblastí a Češi zde tvořili další národnostní menšinu.

Na základě četby textů č. 14 a 15 by žáci měli vyznačit na mapě oblast Volyně a zjistit, že oblast byla rozdělena v důsledku občanské války. Podepsáním Říšského míru byla západní část Volyně připojena k

Polsku a východní k SSSR. Lektor může s žáky diskutovat, že pokud čteme např. vzpomínky pamětníků, je důležité vědět, z jaké části Volyně pocházeli.

Mapy – kdo ovládal oblast Volyně (15 min)

Žáci se v tomto úkolu setkají se sérií map, zobrazující „pohyby“ volyňské oblasti v závislosti na vývoji geopolitické situace v Evropě. Na první mapě, ilustrující Evropu v roce 1933, kdy se k moci dostal Adolf Hitler, mají vyznačit přibližnou polohu volyňské oblasti – ta se rozkládá v oblasti severozápadní Ukrajinské SSR a východní části Polska, při hranici s Běloruskou SSR. Toto geografické ukotvení je důležité pro další úkoly, kde se mají žáci na základě map a předchozích znalostí z období druhé světové války zamyslet, jaké události měnily mapu Evropy a jaký dopad měly na oblast Volyně.

Mapa z roku 1941

- Ukazuje linii Ribbentrop Molotov – pokud se žáci neorientují, je třeba vysvětlit/připomenout pakt Ribbentrop-Molotov (23. 8. 1939), kterým ministr zahraniční Německa a šéf sovětské diplomacie stvrdili vzájemnou spolupráci a rozdělení si sfér vlivu obou zemí v Evropě. Po vypuknutí druhé světové války obsadila Západní Volyň na základě paktu Rudá armáda. Oblasti vlivu SSSR a nacistického Německa vyznačuje právě daná linie na mapě.
- Pakt Ribbentrop-Molotov byl porušen německou stranou, když v červnu 1941 zahájila připravovanou operaci Barbarossa, kterou zaútočila na Sovětský svaz. Nečekaný vpád zprvu SSSR ochromil, Wehrmacht v prvních týdnech pronikl 800 km hluboko do SSSR, ale už za dva měsíce se jeho postup výrazně zpomalil a zprvu plánovaná blesková válka se proměnila ve válku opotřebovavací.
- Mapa z roku 1941 ilustruje geopolitickou situaci v Evropě před zahájením německé ofenzívy na SSSR – **oblast Volyně je zde součástí Ukrajinské SSR.**

Mapa z roku 1942

- Na této mapě je už patrné, jaké změny se na Ukrajině odehrály po německém vpádu na východ v roce 1941. Ukrajinská SSR se proměnila v Říšský komisariát Ukrajina a pod nacistickou okupací se nacházela až do roku 1944. **Oblast Volyně tedy v těchto letech ovládalo nacistické Německo.**

Mapa z roku 1949

- Poslední mapa ukazuje geopolitickou situaci východní Evropy po konci druhé světové války a rozšíření sovětského vlivu. **Oblast Volyně je včleněna zpět do Svazu sovětských socialistických republik.**

Volyně za 2. světové války (15 min)

Žáci si nejprve přečtou svědectví dvou pamětníků, která přibližují situaci na Volyni za německé okupace. Nina Bilijenkova vzpomíná na řádění banderovců – zde je třeba dovysvětlit, kdo to banderovci byli:

Banderovci:

- ukrajinská povstalecká armáda, která vznikla v roce 1942 jako vojenská odnož organizace ukrajinských nacionalistů pod vedením Stepana Bandery

- jejich cílem bylo právo Ukrajiny na sebeurčení
- zaměřovali se na propagandu svých ideových záměrů (samostatnost Ukrajiny), ale také na sabotáže, atentáty, přepadávání občanů a zpravodajskou činnost
- jejich hlavním nepřítelem byl Sovětský svaz a komunisté, proti kterým se spojili s nacisty, když ale zjistili, že Němci nemají zájem na samostatném Ukrajinském státě, rozešli se s nimi a uchýlili se k partyzánským výbojům proti všem

Vzpomínka Bedřicha Kyselky ilustruje, jak na Volyni zacházeli nacisté s židovskými spoluobčany.

Následuje úkol s fotografií. Žáci si ji mají pozorně prohlédnout a zapsat si, co na ní vidí (hromadná venkovní fotografie, pochmurné výrazy postav, dřevěný kříž s hrobem a květinami, rozvaleniny aj.). Poté si přečtou dvě svědectví, která s fotografií souvisí. Dozví se, že se jednoho dne něco odehrálo v obci Malín – přijeli vojáci, na místě bylo vidět hodně automobilů, byla slyšet střelba, během události shořely zdejší chalupy a stodoly, nalezeno bylo mnoho mrtvých těl, které místní obyvatelé druhý den pohřbili do společného hrobu. Následně si žáci přečtou text, který nasbírané informace ucelí, a díky kterému se dozví, co přesně se v Českém Malíně 13. 7. 1943 odehrálo za tragédii. Ta jim může připomenout podobnou událost – vypálení Lidic a Ležáků v roce 1942.

Reemigrace volyňských Čechů (15 min)

Reemigrace volyňských Čechů probíhala ve třech velkých vlnách: v roce 1944, 1947 a mezi léty 1991–1993. V pracovních listech se věnujeme především dvěma: poválečné a té z 90. let.

○ **Poválečná reemigrace 1947**

Žáci si nejprve přečtou svědectví Jiřího Zahradníka, kde zazní, že jeho příbuzní bojovali po boku generála Svobody, a díky tomu mohli po válce zůstat v Československu. V roce 1947 bylo rodinným příslušníkům nabídnuto přestěhovat se do historické vlasti. Upozorňuje na to, že se nejednalo o povel, ale o možnost.

Zde by měl lektor dovysvětlit kontext: Volyňští Češi bojovali v československých jednotkách na obou frontách. Zásadním způsobem ovlivnili českou účast v bojích na východě, když téměř 11 000 volyňských Čechů a Češek vstoupilo do služeb Ludvíka Svobody, jehož jednotky do té doby tvořily jen brigádu – ta se až díky masivnímu zapojení volyňských Čechů stala armádním sborem. Významný podíl volyňských Čechů na osvobození Československa se stal pádným argumentem k jejich návratu do historické vlasti. Vojáci byli prvními volyňskými reemigranty po konci druhé světové války.

V roce 1946 byla uzavřena (nikoliv bez komplikací) československo-sovětská smlouva o repatriaci. Na počátku února byly vypraveny první vlaky s volyňskými Čechy do Československa.

Kde se volyňští Češi po návratu do historické vlasti usídlovali?

V úkolu s mapami s hranicemi současné ČR jsou vyznačené pohraniční oblasti, především severozápadní Sudety. Žáci si mají uvědomit souvislost s vyhnáním a odsunem sudetských Němců, po kterých v daných oblastech zůstala opuštěná obydli. Ta měla připadnout volyňským Čechům. To potvrzuje svědectví Niny Luc, ze kterého vyplývá ještě jedna důležitá skutečnost – pokud byl muž ukrajinského původu, tak jeho rodina (byť po matce českého původu) nemohla přesídlit do Československa.

○ **Reemigrace v letech 1991–1993**

Následuje další úkol s využitím mapy, z něhož mají žáci vyčíst zhruba následující:

1. Mapa vypovídá o emigrační vlně v 19. století z území Čech na Volyn a o reemigračních vlnách ve 20. století.
2. Z mapy lze vyčíst, kdy nejvíce odcházeli Češi na Volyn, která byla v té době součástí ruského císařství. Dále zde vidíme, že reemigrace do Československa probíhala především v letech 1944 a 1947 (40 000 osob), tedy v období závěru a po konci druhé světové války a mezi léty 1991–1993 (1809 osob).

Mapa slouží k upevnění předchozích znalostí o emigraci a reemigraci volyňských Čechů a jako úvod k reemigrační vlně v 90. letech.

Další úkol, který má žáky seznámit s okolnostmi přesídlení volyňských Čechů do ČSFR/ČR na sklonku 20. století, je založen na četbě úryvků z rozhovoru s Věrou Doušovou, jež iniciovala vznik zákona, který umožnil volyňským Čechům¹ přesídlit do Česka, a pak také jejich návrat organizovala.

Z textu žáci vyčtou odpovědi na otázky v PL:

1. Hlavním důvodem, proč volyňští Češi žádali prezidenta Havla o možnost vrátit se do ČSFR/ČR byly zdravotní následky havárie černobylské jaderné elektrárny (1986).
2. Období vyjednávání o reemigraci se krylo s dobou odsunu sovětských vojsk, navíc se politici obávali, že bude místní obyvatelstvo pohlížet na volyňské Čechy podezřívavě jako na Rusy.
3. Přesídlení volyňští Češi byli zprvu ubytováni do bytů nebo domů po sovětských vojácích.
4. Po příchodu byli volyňští Češi skutečně mylně považováni za Rusy a museli si důvěru obyvatel získat. Jejich integrace však netrvala dlouho a byla úspěšná.

Přesto, že se volyňští Češi po svém přesídlení snadno začlenili do většinové společnosti, stesk po Volyni v mnohých přetrvával. V básni nazvané Setkání a loučení tyto pocity vyjadřuje Jan Pospíšil. Žáci jsou vyzváni k tomu, aby si poznamenali tři slova, která se jim po přečtení úryvku vybaví (např. smutek, stesk, vděk, nový začátek). Tento poslední úkol slouží k přemostění k závěrečné diskuzi.

Závěr

Víte odkud pocházeli vaši předci? (10 min)

Vymezte si dostatek času na závěrečnou debatu o tom, zda mají žáci v rodině volyňské Čechy a kolik toho ví o původu a osudech svých předků.

¹ Technicky se nejednalo o volyňské Čechy, ale o potomky Čechů, kteří opustili české země ve stejném období s Čechy putujícími do Volyňské gubernie (cca 1870 a 1885), ale došli až těsně za její hranici (formálně už do Kyjevské gubernie). Proto se nemohli po druhé světové válce vrátit s volyňskými Čechy do Československa, ale museli zůstat v SSSR. Na začátku 90. let, když se řešila možnost jejich reemigrace, se v médiích běžně označovali nepřesně jako „volyňští Češi“, správně se však jedná o „kyjevské Čechy“.

Na závěr si mohou shrnout důvody, proč Češi na Volyn v 19. století odešli a jaké byly jejich motivace k přesídlení zpět do historické vlasti. Součástí diskuze může být rovněž aktuální situace po ruské invazi na Ukrajinu v roce 2022 a její dopady na migrační vlny volyňských Čechů, potažmo Ukrajinců.